

ԳՈՐԾԵՐԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բոլոր հաստատութիւնները, տարեմուտին, բնականապէս իրանց հարց են տալիս, թէ արդեօք ի՞նչ դրութեան մէջ են իրանց գործերը: Մենք ենթադրում ենք, որ մեր ազգը նոյնպէս ունի իւր գործերը, իւր խնդիրները: Խնդիրը սա է, թէ ի՞նչ դրութեան մէջ են նոքա այժմ, 1890 թւականի աստիճանին:

Ընդարձակել բոլոր խնդիրների մասին, որոնք վերաբերում են հայերին առհասարակ,—մենք չենք կարող այստեղում:

Ռուսա-հայերիս նկատմամբ այն խնդիրները, որոնց հերթական կարող ենք համարել, կան՝ որ մարմնաւոր իշխանութեան օրգաններից կախումն ունին, կան՝ որ հոգեւոր իշխանութիւնիցն են բխում, կան՝ որ հասարակութեան և մամուլի ձեռնհասութիւնիցն են կախած:

Այդ հերթական խնդիրներից կարեւորագոյնները վերաբերում են ուսումնարանական գործին, գիւղացիների դրութեանը, երկրիս գիւղական արդիւնաբերութեանը, հողային հանգամանքներին և երկրիս աւելտուրին:

Մենք այս անգամ կը բաւականանանք, վերալիշելով այդ խնդիրները և ամենակարճաւօր խօսքերով որոշելով նոցա ներկայ դրութիւնը:

Մեր երկրում, վարչական տեսակէտից, երեք կարգի ուսումնարաններ կան, ուր հայ մասաղ սերունդը մտաւոր և ոգեկան սնունդ և ուղղութիւն է ստանում: Դոքա են՝ հայոց հոգեւոր դպրոցները, արքունական ուսումնարանները և, վերջապէս, քաղաքային ուսումնարանները, որոնք հիմնաւոր են և կառավարւում են քաղաքային ինքնավարութիւնից:

Այդ երեք կարգի ուսումնարաններից զուտ հայկական են բոլոր առաջինները և երրորդներից մի քանիսը, և առայժմ միայն Թիֆլիս քաղաքում: Հայկական են՝ նոքա թէ անունով, թէ նրանով, որ նոցանում դասաւանդութիւնը կառարարում է հայերէն լեզուով և թէ վերջապէս այն պատճառով, որ նոցա մէջ միայն հայի ղաւակներ կարող են ուսանել:

Այս վերջին կարգի ուսումնարանները, նոքա, որոնք քաղաքային ինքնավարութեան ներքոյ են գտնուում, համեմատապէս նոր են, որպէս քաղաքային ինքնավարութիւնը ինքը նոր հաստատութիւն է Կովկասի համար և գեւ թոյր քաղաքներում մնում գործած է: Այդ դպրոցները պէտք է որ մեծ կարեւորութիւն ստանան: Ուրախալի է նոցա երևան դալը, բայց առ. այժմ կանխաժամ է նոցա մասին ընդարձակելը, քանի որ նոցա թիւը շատ է սահմանափակ և այն էլ Թիֆլիսում միայն գոյութիւն ունին:

Գալով հայոց դպրոցներին, յիշատակենք հայոց ծխական-եկեղեցական դպրոցների նոր կանոնադրութիւնը, որը, մեր ընթերցողները կարող են ամբողջապէս գտնել անցեալ տարւայ «Մուրճ»-ում: Այդ կանոնադրութեան մէջ երկու կէտ առանձնապէս մեր ուշադրութիւնն են գրաւում. մէկը վերաբերում է հոգաբարձական կադմին, միւսը՝ ուսուցչական պերսոնալին:

Այդ կանոնադրութիւնով ծխական քահանաների վերայ բարձրում է մի պարտադիր պաշտօն, քանի որ երեք հոգուց բաղկացած հոգաբարձութեան մէջ՝ մէկը անպատճառ պէտք է լինի ծխական քահանան, որը այդ հոգաբարձութեան միանգամայն և նախագահն է:

Դրանով, անշուշտ, քահանային մի նոր նշանակութիւն չի տրուում. ուսումնարանական գործը ոչ միայն խորթ չը պիտի լինի քահանայական կոչման, այլ երկուքն էլ զուգակից են. մէկը միւսին չի բացասում: Բայդ մենք գտնում ենք, որ այդ նոր կանոնադրութիւնով ծխական քահանաների համար ստեղծւում է մի նոր պաշտօն, որը յաջողութեամբ վարելու համար նոքա, այդ ծխական քահանաները, պէտք է ունենան աւելի բարձր կրթական ցենզ, քան այժմ նոքա ունին: Ի նկատի ունենալով այս հանգամանքը, յուսանք, որ հոգևոր բարձր իշխանութիւնը առանձին ուշադրութիւն կը դարձնի այս առարկայի վերայ, կեանքի կոչելով քահանաների մի

նոր սերունդ, որը ընդունակ լինի նորա վերայ բարձած այդ նոր պաշտօնը ձեռնհաս կերպով վարելու:

Նոյն այդ դպրոցական կանոնադրութիւնով, կարծես, մի փորձ է փորձուած դէմն առնել այն մեծ չարիքի, որը յառաջանում էր ուսուցիչներին ամեն տարի փոփոխելուց, որով նոքա մշտական անպահովութեան վիճակի մէջն էին գցւում: Կանոնադրութեան այն կէտը, որով նոքա երեք տարով են պայմանաւորւում, թերեւ կարողանայ ուսուցիչների թափառաշրջիկ կեանքին գէթ մասամբ վերջ դնել:

Գիւղական ազգաբնակչութեան վերաբերեալ կարեւորագոյն խնդիրները մի քանի են. կան գաւառներ, որոնք սակաւահողութեան վիճակի մէջ են. կան գաւառներ, որոնց համար կարեւորագոյն խնդիրը՝ ջրանցքների խնդիրն է. բայց բոլորին էլ ընդհանուր է էժանագին վարկի խնդիրը, որի բացակայութեան պատճառով մասնաւոր դրամատերերի փոխառութիւնը վաշխառական բնակորութիւն է ստացած:

Սակաւահող գաւառների դրութիւնը բարւոքելու համար երկու միջոցներ կան՝ նոր հողեր բաժանել և կամ այդ տեղերում նոր արհեստներ մտցնել, որպէսզի հողագործութիւնից դուրս՝ գիւղացիները ունենան ապրուստի նոր աղբիւրներ:

Էժանագին վարկի հաստատութիւնը, որի մէջ մեծ անհրաժեշտութիւն է կրում մեր երկիրը, գեռ ևս մեզանում գոյութիւն ունի միայն գրականութեան մէջ: Իրականութիւն նա չի դառած գեռ ևս: Նորա հեշտութեամբ իրագործւելուն, որպէս պէտք է ենթադրել, մեծապէս խանգարում է հողը գրաւ դնելու դժւարութիւնը, քանի որ մեզանում գիւղացիական հողատիրութիւնը գրել-խաւորապէս համայնական է և քանի որ այն երկիրներում, ուր էժանագին վարկի հաստատութիւնները ծաղկած դրութեան մէջ են, հողատիրութիւնը համայնական չէ, այլ մասնաւոր է, կալաժատիրական է: Այդ ցոյց է տալիս, որ գիւղական բանկերի մեր երկրին յարմարեցրած տիպերի մասին դեռ պէտք է մտածել:

Մի շատ կարեւոր խնդիր մեր երկրի համար արօտատեղերից կանոնաւոր կերպով օգտւելն է գիւղական ազգաբնակչութիւնից: Հա-

րիւրաւոր գիւղերի տնտեսութիւնը մեզանում ոչ այնքան հողագործութեան, որքան անասնապահութեան վերայ է հիմնւած: Արդ, այդ հողերից օգտւելու խնդիրը վերջին ժամանակներս գրաւել էր պետական կալւածների միւնիստրութեան լուրջ ուշադրութիւնը: Այդ արտատեղերը, զանազան շրջաններում, նորից հետազօտւեցին յատուկ մասնախմբերի ձեռքով, նորից չափւեցին և նոցանից օգտւելու սահմանները նորից որոշւեցին. և թէև գործը դեռ ևս շարունակոււմ է, բայց պէտք է ենթադրել, որ կատարւած փոփոխութիւնները այժմ աւելի են համապատասխանում արդարութեան սկզբունքին, քան առաջ եղած դրութեան մասին կարելի էր ասել, երբ երկրիս ազգաբնակչութեան թափառական մասը սահման չէր ուզում ճանաչել արտատեղերի բացառիկ տիրապետութեան ձգտումների մէջ: Դորա հետ կից յիշատակենք նոյն այդ միւնիստրութեան լաւ ձգտումը՝ այգեգործական, կաթնատնտեսական և գիւղական ազգաբնակչութեան համար օգտաւէտ այլ ուսումնարաններ հիմնել մեր երկրում, որոնց սկիզբը մի երկու այդ կարգի ուսումնարաններով արդէն դրւած է, առաջժմ թէպէտ միայն Թիֆլիսում:

Գիւղական խնդիրներին կից յիշատակենք գիւղացիների շարժումը դէպի Գովկասեան տաւտրական և արդիւնագործական քաղաքները, որպիսիք են Թիֆլիս, Բաքու, Բաթում: Իբր խնդիր, նա դեռ ևս ուսումնասիրութեան ֆազիսի մէջ է: Բայց փաստը սա է, որ այդ «պանդուխտները» իսկապէս մշակներ են և բանւորներ, որոնց գոյութիւնը օրգանական կերպով կապւած է ներկայ արդիւնագործութեան և առևտուրի պայմանների հետ: Արդ, եթէ բանը նրանում չէ, որ այդ բանւորներին գիւղերը վերադարձնենք, այլ նրանում, որ այդ բանւորների ու մշակների կեցութիւնը բարելաւենք, մենք չենք տեսնում, որ այդ կողմից խնդիրը որ և իցէ քայլ առաջ լինի դէպի առաջ: Նոցա վերայ հասարակական խնամք տանելը, բանւոր դասակարգին յատուկ հաստատութիւններով մի խնդիր է, որի վերայ արժէ և հարկաւոր է, որ հասարակութիւնը այժմեանից իսկ մտածէ:

Գիւղական արդիւնաբերութեան և ազգարնակութեան կեցութեան վերայ ահագին ներգործութիւն ունին առևտրական հանգամանքները: Խնդիրը սա է, թէ առևտրական ո՞ր ճիւղերը վերջին տարիներումս փոփոխութիւնների են ենթարկւել և այդ փոփոխութիւնները ի՞նչպէս կարող են ազգած լինել գիւղական արդիւնաբերութեան վերայ:

Մենք գտնում ենք, որ այդ կողմից կարելի է վկայել մի քանի յառաջադիմութիւնների մասին: Գլխաւորապէս երեք մեծ արդիւնաբերութիւններ պէտք է ենթարկւած լինին փոփոխւած առևտրական պայմանների ազդեցութեանը՝ գինեգործութիւնը, հացահատիկները և բամբակը: Եւ այդ երեքն էլ մեր երկրի գիւղական ամենանշանաւոր արդիւնաբերութիւններիցն են: Արդ, երբ մի հինգ տարի առաջ, մեր հացահատիկների համար բացւեց Եւրոպայի շուկան, նոցա գները միանգամից կրկնապատիկ բարձրացան: Եւ չը նայած, որ հացահատիկների արտահանութիւնը չը շարունակւեց սկզբնական տարիների չափով, նոցա տեղական գները, այնու ամենայնիւ, երբէք այլ ևս չ'իջան մինչ իրանց նախկին ստոր մոտիճանը, ի մեծ օգուտ գիւղական հողագործ ազգաբնակութեան:

Մեր երկրի գինեգործութիւնը, նմանապէս, մի տասնեակ տարի առաջ, տեղական գործածութիւնից դուրս շուկայ չէր ճանաչում: Բայց այժմ մենք տեսնում ենք նորա առջև բացւած Ռուսիայի կենտրոնների ընդարձակ շուկան: Դորա ազդեցութեան ներքոյ տեղական գինեգործութիւնը գուրս եկաւ իւր նախկին նահապետական դրութիւնից և ստացաւ մեծ արդիւնաբերութեան բնաւորութիւն: Իսկ գինեգործութիւնը դարձաւ, այսպէս կոչւած, սարդափային տնտեսութիւն: Ազգապահութիւնը, այսպիսով, դառաւ ապրուստի աւելի գնահատելի աղբիւր, քան առաջ:

Նստ աւելի մօտ ժամանակներումս, երկու-երեք տարի առաջ, մասնաւոր փոփոխութեան ենթարկւեց բամբակի առևտուրը: Բամբակը մշակող գիւղացիք, գլխաւորապէս Նրևանեան նահանգում, քսան և աւելի տարիներ շարունակ, ուրիշ գնողներ չէին ճանաչում, քան Կովկասեան վաճառականներին, որոնք լոկ միջնորդի դեր էին կատարում գիւղական արդիւնաբերողների և Ռուսիայի կտաւագործ գործարանատէրերի մէջ: Չարիքը մեծ չէր լինել, եթէ միայն

այդ միջնորդները կարողանալին ամենայն շիտակութեամբ իրանց դերը կատարել: Բայց վաճառականական ամբարտաւանութիւնը մեր երդւեալ վաճառականներին մոռացնել տւեց, որ նոքա լոկ միջնորդներ են և ոչ գիւղացիների գոյքի տէրերը: Այդ տեսակ միջնորդների ապարէզից հեռացնելը միայն բարիք պէտք է համարւէր և ոչ չարիք: Արդ, պայմանների փոփոխութիւնը կատարւեց նրանով, որ Երևանեան շուկայի և Ռուսիայի, մասամբ նաև Կովկասի գործարանատէրերի մէջ աւելի անմիջական կապ ստեղծւեց: Եւ այդ փոփոխութեան համար հարկաւ գիւղական ազգաբնակչութիւնը չը պիտի լինի ողբացողը:

Անցեալ 1889 թւականը, իսկապէս, մի մեծ գործ առաջացրեց՝ գլուխ բերելով Կովկասեան Արդիւնահանդէսը: Նա առաջին անգամ միջոց տւեց՝ Կովկասեան բազմազան ազգերի արդիւնագործութեան մասին մի ամփոփ զազափար կաղմել: Պարգևաբաշխւածների ցուցակից երևաց, որ երկրիս հայկական տարրը նշանաւոր մասնակցութիւն է ունեցած աշխատանքի այդ խաղաղ հանդիսի յաջողւելու մէջ: Կարելի է շնորհաւորել նրանց այդ յաջողութեան համար: Բայց յուսանք, որ ձեռք բերած յաջողութիւնը որպէս խթան ծառայէ ապագայ գործունէութեան համար՝ քրոնաջան աշխատանքի այդ ազնիւ դաշտի վերայ:

ԱՒԵՏԻՔ ԱՐԱՍԻԱՆԵԱՆՑ
